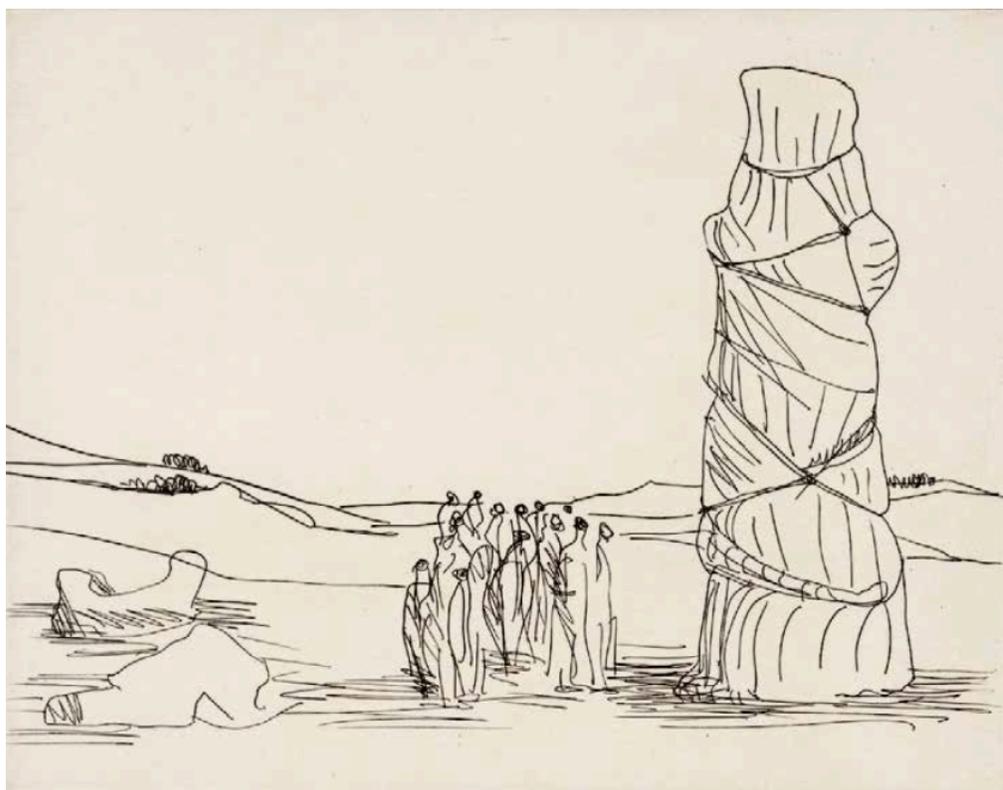

Οι πολύποδες του «πνεύματος» στο απυρόβλητο

Δημήτρης Δημηρούλης

05/11/2024, Τεύχος 166 - ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ

Χένρι Μουρ, "Πλήθος παρατηρεί ένα αγνώστου ταυτότητας αντικείμενο", 1942. Βρετανικό Μουσείο.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ (τελευταίο)

1.

Η επίγνωση

Παρεμβάσεις

Έρασμος: Θρίαμβος και Τραγωδία

Athens Review of Books

Το βραβείο

Ιωάννης Δ. Στεφανίδης

**Η ιστορία του Αλέξανδρου
Ιόλα σε audiobook**

Athens Review of Books

Είναι σχεδόν βέβαιο ότι, μιλώντας κανείς για την κυριαρχία των πολυπόδων σε μια κοινωνία, και συνδέοντας την εξάπλωσή τους με την παρακμή της, δεν γίνεται δημοφιλής – ούτε καν συμπαθής. Η δυνητική τροχιά των μύδρων έχει μεγάλο βεληνεκές. Φερειπείν: *Ποιος είναι αυτός που μιλά και γιατί εξαιρεί τον εαυτό του; Ποιους εννοεί και ποιους υπονοεί; Η λέξη «πολύποδες» δεν σημαίνει τίποτα, πρόκειται για ρητορική πομφόλυγα άνευ περιεχομένου. Η προσέγγιση είναι παρωχημένη, αν όχι της πλειστοκαίνου εποχής· δεν υπάρχει κυριαρχία των υποτιθέμενων πολυπόδων ούτε παρακμή της κοινωνίας· αυτές είναι σχετλιαστικές οιμωγές γερόντων που αρνούνται να αποσυρθούν. Μπορεί να υπάρχουν προβλήματα στην ελληνική κοινωνία, αλλά την ίδια στιγμή δρουν αντίρροπες δυνάμεις, υπάρχουν αντιστάσεις, ανθοφορούν καταστάσεις, αναδύονται ελπίδες, δημιουργούνται έργα. Και τα συναφή...*

Σε παρόμοιες αντιδράσεις το πρώτο σφάλμα είναι να μην ενδιαφέρεται κανείς για το μήνυμα αλλά για τον αγγελιαφόρο· να στοχεύει τον χορευτή και να αδιαφορεί για τον χορό. Να μην εξετάζει μήπως είναι βάσιμη η υπόδειξη αλλά να εκλαμβάνει τις διαπιστώσεις του παρατηρητή σαν επίθεση στον ίδιο ή στον κύκλο του (ή ακόμη και στην πατρίδα του). Με αυτόν τον τρόπο όμως υποβιβάζει ένα σοβαρό κοινωνικό ζήτημα σε ιδιωτική ενόχληση, παραπέμποντας μια διαφωνία ή διαμάχη στο ελεγχόμενο κουζινοδικείο (δηλαδή στο «οικογενειακό» πεδίο που ορίζουν οι πολύποδες) και όχι στο πεδίο της σύγκρουσης ιδεών.

Το δεύτερο σφάλμα έχει να κάνει με τη δυσκολία αποδοχής ότι ένα μεγάλο μέρος της ελληνικής κοινωνίας βολεύεται με τα πράγματα ως έχουν, με μια νέα εκδοχή, επί το χυδαιότερον, του «μή μου τους κύκλους τάραττε». Σε κάποιο ανώτερο, ίσως ασύνειδο (και χεγκελιανό;), επίπεδο, μοιάζει να πιστεύουν οι κάτοικοι αυτής της χώρας ότι *εάν τα πράγματα είναι όπως είναι σημαίνει ότι αναπόφευκτα θα ήταν έτσι. Αυτό που υπάρχει είναι αυτό που συμβαίνει και αυτό που συμβαίνει είναι αυτό που είναι. Δεν διατίθεται άλλη προοπτική. Το σύστημα, με τις αδυναμίες του, μας περιέχει όλους. Είμαστε αυτό που είμαστε. Τι πολύποδες και κουραφέξαλα...* Όταν μια κοινωνία ενδίδει σε μια τέτοια επιθετική απάθεια οδεύει ταχύτατα προς την παρακμή ως κάτι μοιραίο.

Υπάρχουν και άλλοι τρόποι αποφυγής της αναμέτρησης με τους πολύποδες. Ένας από αυτούς είναι η παρακαμπτήριος της επικαιρότητας. Ενασχόληση με σοβαρά προβλήματα του πολιτισμού σημαίνει κόστος, κυρίως κόστος που προκύπτει αν χάσεις το τρένο της επίκαιρης προβολής. Για τους κυνηγούς της φήμης η αιωνιότητα μπορεί να περιμένει, αυτό που έχει σημασία είναι τα δεκαπέντε λεπτά διασημότητας. Ακόμη και οι δύσπιστοι αναζητούν, με κάθε τρόπο, να αποφύγουν τα δυσάρεστα

Οι τελευταίοι άθλοι της Ένδοξης Υπατείας Μπορέλ

Μανώλης Βασιλάκης
(Manolis Vasilakis)

Η Σώτη Τριανταφύλλου συνομιλεί με τους συγγραφείς Αθ. Παπανδρόπουλο και Κ. Χ. Χριστίδη

Σώτη Τριανταφύλλου

προσχωρώντας στις εποχιακές τάσεις. Δεν έχει νόημα να θυμίσεις, στις περιφερόμενες φιλόδοξες κενότητες, τη σεφερική φράση: «Μη χαϊδεύεστε παρασυρόμενοι από συγκαταβάσεις»^[1].

Προς την ίδια κατεύθυνση κινούνται οι καθεστωτικοί κήνσορες και τα μεγαφωνικά παρασάνταλα της αγοράς. Η καθημερινότητα θέλει διαρκή, μασημένη και χαρτοσημασμένη τροφή. Ποιος προκάνει να σκεφτεί; Ακόμη χειρότερα: δεν συμφέρει να έχεις εχθρούς. Πρώτα η ανοχή και η αλληλολειχία. Κατόπιν η δουλική επιζήτηση της εύνοιας των πολυπόδων. Για να γυρίσει ο ήλιος αυτού του συστήματος χρειάζεται πολύ λιβάνι και επίμονη κυβίστηση.

Οι εχθροί είναι επιζήμιοι. Προτιμότεροι οι φιλεχθροί (*frenemies*). Το οξύμωρο να είναι κανείς ταυτόχρονα φίλος και εχθρός καθορίζει την πολιτική των πολυπόδων, πολιτική που επεκτείνεται και επηρεάζει ολόκληρη την κοινωνία. Κάτι τέτοιο σημαίνει διαχείριση της γνώμης ανάλογα με τις περιστάσεις και υιοθέτηση της εχθρικής φιλίας. *Για να ωφεληθούμε όλοι πρέπει να καλύψουμε την εχθρότητα με το πέπλο της αμοιβαίας ανοχής. Χαμογελάστε παρακαλώ, ακόμη και αν με σιχαίνεστε ή αν θέλετε να με φάτε ζωντανό, μην ξεχνάτε ότι έχουμε κοινά συμφέροντα, κοινούς φίλους και κοινές επιδιώξεις. Αντί να φαγωθούμε ας μοιραστούμε τα κέρδη. Το προσωπικό μίσος πρέπει να μετασηματιστεί σε δημόσια φιλία.* Με την επικράτηση της παρακμής ο «πολιτισμός» εκπίπτει σε αγοραίο θέαμα (κάτι ανάμεσα σε ξαναμμένη φιέστα και χολιγουντιανή σαπουνόπερα).

Αυτό εκμεταλλεύονται οι πολύποδες. Και υπερθεματίζουν και ενθαρρύνουν και ενθουσιάζονται: με έναν δικαιοφανή ενθουσιασμό που προβάλλεται σαν ακεραιότητα. Όταν μάλιστα αυτή η θορυβώδης προβολή συνδυάζεται με το αριστερό ηθικό πλεονέκτημα (τι λέξη, μα το Δία!), το θέαμα μετατρέπεται σε σαλονάτη ιλαροτραγωδία. Οι πολύποδες με κλίση στα αριστερά πόδια είναι οι πλέον δυσκατάποτοι. Γιατί οδεύουν μονίμως δεξιά ενώ τα ποδαράκια τους χτυπάνε τον αριστερό αέρα με κορδωμένη αυτοπεποίθηση και ακατάσχετο θράσος. Όταν αυτοδιαφημίζεσαι ότι είσαι ο Δίκαιος, ο Ενάρετος, ο Αδιάφθορος, ο Ανυποχώρητος, μπορεί η κοινωνία προσωρινά να σε θαυμάζει χαίνουσα μπροστά στη μοναδικότητά σου, όσοι όμως γνωρίζουν τα τερτίπια των πολυπόδων δεν ξεγελιούνται: η αριστερή διανοήση είναι γεμάτη δηλητηριώδεις ροβεσπιέρους και φθονερούς σταλινίσκους.

Αυτό δεν σημαίνει ότι παραβλέπει κανείς τα δραστήρια και ύπουλα δεξιά ποδαράκια. Υπάρχει όμως μια διαφορά: τα δεξιά δεν μπορούν να κρυφτούν εύκολα, τα αριστερά έχουν μάθει να παίρνουν χίλιες όψεις. Βέβαια στο τέλος τα ποδαράκια να μπερδεύονται τόσο που χάνεις τον μπούσουλα. Δεν μπορείς να

βρεις άκρη, γιατί όλα μοιάζουν μεταξύ τους στον αστερισμό των πολυπόδων. Όπως είδαμε στις προηγούμενες στάσεις, μια σπουδαία ικανότητα των πολυπόδων είναι ο χαμαιλεοντισμός τους. Μετά την εγκατάσταση του ονόματος, και την έγκριση του αναλόγου κύρους από την πολυτλήμονα κοινωνία, κανείς δεν ενδιαφέρεται για τις «λεπτομέρειες»: οι πολύποδες κρατούν ικανοποιημένο το κοινό τους, του παρέχουν αυτοπεποίθηση και ελπίδα – και εκ δεξιών και εξ ευωνύμων και από όλες τις μπάντες. Αρκεί η χλιαρή σούπα και ο ήπιος λόγος να μη διαταραχθούν· αρκεί να παραμείνουν άρχοντες της παρακμής. Άρχοντες οι οποίοι, ενώ όλα βουλιάζουν, βλέπουν τον πόντο (αυτοί οι μεγάλοι πόντοι!) εύξεινο.

Τότε θα έπρεπε να αντιληφθούν οι παριστάμενοι ως λαός ότι η παρακμή είναι προ των θυρών, αν δεν έχει ήδη κατοικήσει μέσα τους ανεπαίσθητα. Παρακμή σημαίνει, μεταξύ πολλών άλλων, υποταγή και αδιαφορία. Σημαίνει επίσης ότι οι πολίτες παραχωρούν την κρίση τους (το πολυτιμότερο αγαθό της κοινωνικής υπόστασης) στους γόητες πολύποδες, στους σαλτιμπάγκους της επικοινωνίας. Τους εμπιστεύονται και τους θαυμάζουν. Δεν μπορούν να φανταστούν τι κακό μελέτι είναι.

Ο γράφων έχει επίγνωση. Επίγνωση της εξασφαλισμένης αποτυχίας του. Γνωρίζει ότι είναι ήδη χαμένος. Δεν κρατά ελπίδα ούτε έχει αυταπάτες. Το πλοίο ταξιδεύει γι' αλλού. Και το κυβερνούν οι πολύποδες. Επιμένει όμως γιατί αρνείται να μετατραπεί σε διπλωμένη πετσέτα. Αρνείται να τον διπλώσουν, και ύστερα να τον ποδοπατήσουν, οι πολύποδες.

2.

Η «επίσκεψις»

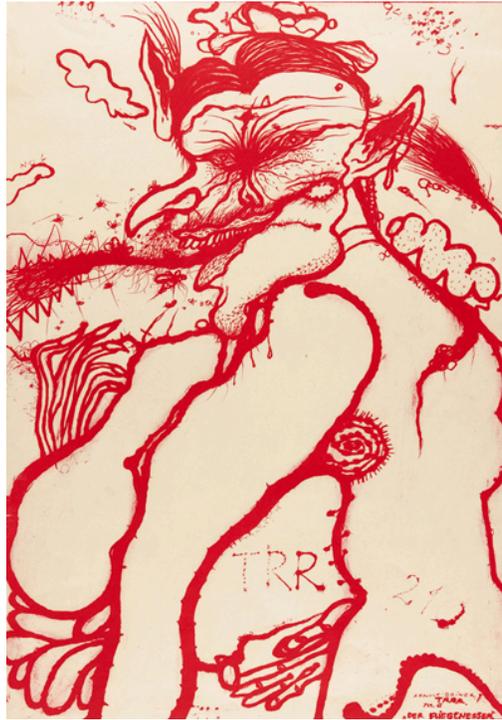
...των ονομάτων μπορεί να μην είναι πια «αρχή παιδείσεως (πόσο μάλλον «σοφίας»), καθίσταται ωστόσο απαραίτητη όταν η παρανόηση ελλοχεύει σε κάθε βήμα μιας δημόσιας παρέμβασης. Μολονότι υπήρξε μέριμνα γι' αυτό στις δύο προηγούμενες στάσεις αυτού του κειμένου, αισθάνομαι ότι πρέπει να επιμείνω. Πρώτα το «απυρόβλητο». Απορώ για την απορία: Είναι τόσο δύσκολο να κατανοήσει κανείς ότι υπάρχουν «ανέγγιχτοι» (ή έστω «προνομιούχοι» ή «καλομαθημένοι») στον χώρο της ελληνικής λογοτεχνίας και διανόησης; Γενικότερα στον χώρο της δημοσιότητας και της τρέχουσας κουλτούρας; Δεν είναι ορατά τα «ιερά τέρατα», δεν βοούν οι «αναγνωρισμένες αξίες», δεν διακινούνται πομπωδώς οι «κεκυρωμένοι ποντίφηκες», δεν αποθεώνονται οι «εθνόσημοι σαμάνοι», δεν υπάρχουν «ευαίσθητα ζητήματα και πρόσωπα», που έχουν εξασφαλισμένη την αποδοχή,

που δεν αμφισβητούνται ούτε καν κρίνονται, ό,τι και αν κάνουν, ό,τι και αν λένε, ό,τι και αν γράφουν; Δεν υπάρχουν ανυπόστατες αυθεντίες που απαιτούν αναγνώριση και σεβασμό; Χωρίς ποτέ κανείς να ασχοληθεί σοβαρά αν η φήμη ανταποκρίνεται στην αξία τους; Αν έχει υπόσταση ο λόγος τους;

Αντιστρόφως: δεν υπάρχουν επίμονοι εργάτες του λόγου και της σκέψης που αν τους ξεφύγει μια άνω τελεία ή σκοντάψουν σε καμιά γωνία σείεται το ηθικό σύμπαν των μοχθηρών ασπαλάκων; Δεν υπάρχουν άνθρωποι που είναι διαρκώς στο στόχαστρο των πολυπόδων και της αγέλης που επηρεάζουν; Δεν υπάρχουν αθόρυβοι εργάτες του λόγου που μια σελίδα τους σβήνει τόμους φλυαρίας των περισπούδαστων και αχόρταγων κενοτήτων; Δεν υπάρχει η πανάρχαια μέθοδος της τυχαίας δήθεν παράκαμψης; Ό,τι πράττουν οι πολύποδες έχει άμεση έγκριση, αποδοχή και κοινοποίηση. Ό,τι πράττουν οι αδιαφήμιστοι δίποδες αντιμετωπίζει το δηλητήριο της επίκρισης ή το τείχος της σιωπής. Όταν μια κοινωνία εμπιστεύεται τους δραστήριους πολύποδες, παραδίδεται σταδιακά στην απονάρκωση και την αδράνεια. Δεν είναι τότε λογικό να ζητά αναγνώριση η λέξη «παρακμή»;

Επαναφορά στο «απυρόβλητο». Πρόκειται για συνθήκη όπου εγκαθίσταται καθεστώς κυριαρχίας και λογοκρισίας. Η συνθήκη αυτή σταλινίζει. Οι πολύποδες είναι οι βουλιμικοί πράκτορες της εξουσίας. Το γεγονός ότι δεν αναγνωρίζονται εύκολα και ότι παριστάνουν τους Ιώβ της κοινωνίας, τους καθιστά ακόμη πιο επικίνδυνους. Απυρόβλητο σημαίνει ότι έχουν εξασφαλισμένα τα νώτα τους όσο επιδιώκουν την επιβίβαση και παραμονή στην εξουσία.

Η επόμενη επίσκεψις ονομάτων έχει να κάνει με τις λέξεις «πολύποδες» και «πολιτισμός». Είπαμε ότι οι πολύποδες δίνουν στον πολιτισμό το πρόσωπό τους, απωθούν ή απομονώνουν τους αντιπάλους και δρέπουν τους καρπούς της επικυριαρχίας τους. Οι πολύποδες παραπέμπουν σε πραγματικούς ανθρώπους που ασκούν επιρροή και ακολουθούν πολιτικές. Επί της ουσίας είναι οι

Άρνούλφ Ράινερ, "Ο μυγοχάφτης", 1966, λιθογραφία. MoMA, Νέα Υόρκη.

πολιτικοί του πνεύματος και της σκέψης και της φαντασίας. Έχοντας μέτριο έργο, αλλιώς δεν θα ήταν πολύποδες (το πραγματικό, το ουσιώδες έργο στέκεται μετά βίας στο ένα πόδι), απαιτούν άμεση αποδοχή και απόλυτη πίστη. Δέχονται μόνον υπηρέτες και θαυμαστές. Υποθάλλουν κύκλους και διασφαλίζουν επιρροές. Κανονίζουν ανίερους συμμαχίες που τις προβάλλουν σαν ανθρωπιστικές θυσίες. Παρασιτούν στη λογοτεχνία, στην επιστήμη, στη θρησκεία και σε όλα τα ανθρώπινα. Είναι αναγνωρίσιμοι και αποδεκτοί. Είναι τα μεγάλα ονόματα στη διαφήμιση. Το πρώτο τραπέζι στην πίστα.

Πέραν του πολιτισμού διαπρέπουν και ως διευθυντές ιδρυμάτων, πρόεδροι εφοριακών επιτροπών, παρακαθήμενοι πολιτικών, υπεύθυνοι βραβείων, γενικώς κουμανταδόροι του χώρου, έως το σημείο να προαλείφονται για υψηλότερες Προεδρίες, Ηγεσίες, Διοικήσεις, Επιτροπές και Επιτροπίες (το Νόμπελ είναι τίποτα, ένα τσιγάρο δρόμος...). Από εδώ μεταπηδούμε στη λέξη «πολιτισμός». Όπου τα πράγματα είναι απλά. Πολιτισμός είναι το καθεστώς που ορίζουν και ελέγχουν οι κυρίαρχοι πολύποδες. *Υπάρχει άλλος πολιτισμός (υψηλός, χαμηλός, λαϊκός, περιθωριακός, λούμπεν, άγνωστος;* Υπάρχει. Αλλά δεν ενδιαφέρει του πολύποδες. Και δυστυχώς ούτε το κοινό τους.

Οι πολύποδες ενδιαφέρονται για την προσοδοφόρα επένδυση. Μετά την εγκατάστασή τους στον θρόνο του αποδεκτού, εμφανίζονται μεγαλόψυχοι και γκαρδιακοί. Κατανοούν και συμπάσχουν. Πάντα έχουν και ένα περισσευούμενο κομμάτι για τους πάσχοντες. Την τέχνη των δημοσίων σχέσεων (αυτό το πλυντήριο ευγενών αισθημάτων και αγενών χρημάτων) την έχουν μετατρέψει σε καλόκαρδη μεταφυσική. «Απυρόβλητο», «πολύποδες» και «πολιτισμός» δεν είναι παρά σημεία που επέλεξε ο γράφων για να εκφέρει γνώμη και να δηλώσει τις αποστάσεις του. Δεν εμπνέεται από κάποια προσδοκία· μόνο από την ανάγκη της σκέψης να μην χάσει το έρμα της. Η βαθύτερη *επίσκεψις* των κυρίαρχων ονομάτων παραμένει, εντούτοις, εκκρεμής στο ευρύτερο κοινωνικό πεδίο. Όσο αυτό συμβαίνει η πραγματική και ουσιαστική επίσκεψη αναβάλλεται, αν δεν ματαιώνεται.

3.

Οι τρωγλοδύτες

Φαντάζομαι ότι σε ένα όχι και τόσο μακρινό μέλλον η απάντηση στη φυλή των πολυπόδων θα είναι κάποιοι διάσπαρτοι τρωγλοδύτες, κρυμμένοι σε σπηλιές, μετακινούμενοι μέσα σε λαγούμια, προσπαθώντας να προφυλαχθούν αλλά και να προετοιμάσουν την αντίδρασή τους. Κάτι τέτοιο μοιάζει με

σκηνικό επιστημονικής φαντασίας, δεν είναι όμως. Δεν είναι γιατί, όπως έχουν τώρα τα πράγματα, κάθε πράξη αντίστασης και κάθε φωνή αντίρρησης πέφτει στο κενό. Το πεδίο είναι κατειλημμένο και οι παράδρομοι κλειστοί. Μόνο μια νέα γενιά τολμηρών στοχαστών και αποφασισμένων δημιουργών θα άλλαζε ίσως τα πράγματα. Τους φαντάζομαι τρωγλοδύτες, γιατί μόνο μια τέτοια δυναμική και ακραία απόσυρση μπορεί να κάνει τη διαφορά. Η ρητορική μεταφορά δεν περιορίζεται βέβαια μόνο στην απόσυρση, ως μορφή προφύλαξης και συντήρησης, επεκτείνεται και στον πολιτισμικό ανταρτοπόλεμο.

Οι τρωγλοδύτες είναι η άρνηση της αφομοίωσης και της προσαρμογής. Θέλουν να διεκδικήσουν ξανά τα χαμένα δικαιώματά τους: την ελευθερία του λόγου, την παρρησία της γνώμης, το «λόγον διδόναι», την αξιοκρατία της εργασίας και του έργου, την επιθυμία του ανέφικτου, το πάθος της ουτοπίας. Κάπως έτσι τους φαντάζομαι, ωστόσο δεν έχω αυταπάτες. Οι τρωγλοδύτες μπορεί τελικά να είναι ένα πλάσμα της φαντασίας που απαλύνει κάπως την απόγνωση και δεν αφήνει την ελπίδα να χαθεί εντελώς. Θα μπορούσαν όμως να είναι και τρόπος να μιλήσει κανείς σήμερα με ένα προσωπείο που θα είναι δύσκολο να το οικειοποιηθούν οι πολύποδες. Ας υποθέσουμε λοιπόν πως θέλουμε να δοκιμάσουμε να υποδυθούμε έναν τρωγλοδύτη του παρόντος. Από πού θα αρχίζαμε;

Φαντάζομαι από κάτι σημαντικό και απροϋπόθετο. Από κάτι που καθορίζει την οντότητα του τρωγλοδύτη σαν το υπέρτατο κοινωνικό αγαθό, κάτι που να συναρθρώνει την ελευθερία και την ισότητα σε μια κοινωνική παρέμβαση με ιστορικό υπόβαθρο και φαντασιακή υποστήριξη. Το αγαθό αυτό δεν μπορεί να είναι άλλο από την ελευθερία του λόγου, αγαθό όχι μόνο αδιαπραγμάτευτο αλλά, για να θυμηθούμε τον Ντεριντά, και απροϋπόθετο: *«Η άνευ ορίου κατάφαση του απροϋπόθετου δικαιώματος σε μια σκέψη απαλλαγμένη από κάθε εξουσία και δικαιολογημένη να λέει αυτό που σκέπτεται δημοσίως (αυτό είναι ο ορισμός του Διαφωτισμού κατά τον Καντ), είναι μια μορφή δημοκρατίας, προφανώς της εσαεί ελευσόμενης δημοκρατίας, πέρα απ' ό,τι συνδέει τη δημοκρατία με την κυριαρχία του κράτους-έθνους και με την ιδιότητα του πολίτη»*.^[2]

Ο τρωγλοδύτης συγκατανεύει αλλά την ίδια στιγμή τον ζώνουν αμφιβολίες και τον πλημμυρίζουν ενδοιασμοί: σκέψη απαλλαγμένη από κάθε εξουσία και μια ελευσόμενη δημοκρατία χωρίς το άχθος του πραγματικού; Γίνεται δικαιολογημένα καχύποπτος και ανήσυχος. Καμιά ελευθερία του λόγου δεν έχει την εγγύηση ότι μπορεί κανείς να σκέπτεται δημοσίως χωρίς σοβαρές συνέπειες. Κοιτώντας μάλιστα γύρω του μόλις που διακρίνει παρρησία στον δημόσιο χώρο, αντίθετα βλέπει να απλώνεται παντού, με πολλές

μορφές, εκδοχές και επικαλύψεις, το μαύρο σύννεφο της αυτολογοκρισίας. Και τότε ξανακοιτά τον Ντεριντά και αντιλαμβάνεται ότι στο ζήτημα της αυτολογοκρισίας είναι μόνος του. Ο μαιτρ δεν θα μπορούσε ίσως να φανταστεί ότι θα ερχόταν μια εποχή όπου το καίριο ερώτημα δεν θα ήταν μόνο η ελευθερία του λόγου και η κρατική λογοκρισία, αλλά και η υπόγεια, η διαβρωτική άσκηση αυτολογοκρισίας. Μολονότι όλα αυτά συνδέονται, η αυτολογοκρισία είναι η πιο επικίνδυνη ολίσθηση σε μια κοινωνία με εικονική ελευθερία του λόγου και με στραπατσαρισμένη σκέψη.

Εκεί σταματά ο τρωγλοδύτης και κοιτά καλύτερα να δει τι ακριβώς είναι η αυτολογοκρισία και ποιες οι συνέπειες για το κοινωνικό σώμα. Βλέπει ανθρώπους σφιγμένους, φοβισμένους, οι οποίοι κάτι θέλουν να πουν εντατικά αλλά κοιτάνε δεξιά και αριστερά μήπως τους ακούει κανείς. Διακρίνει κάποιους που έχουν «ράψει» το στόμα τους και βγάζουν άναρθρες κραυγές. Τον κοιτούν εχθρικά σακατεμένοι που έχασαν τη φωνή τους. Αναγνωρίζει δεινούς σοφιστές που γνωρίζουν να ελίσσονται και να ακούγονται, όμως τώρα καταφεύγουν στον ανώδυνο λόγο. Τον εξοστρακίζουν ορδές υποταγμένων που αναμασούν, στολίζουν και χειροκροτούν τον αφρό της επικαιρότητας. Του φαίνονται αδαείς και δίχως αιδώ. Τους λυπάται χωρίς να τους συγχωρεί. Εντοπίζει όμως και λίγους που τελικά μίλησαν, περιφρονώντας τις συνέπειες. Το θέαμά τους τον τρομοκρατεί. Δεν είναι μόνο διαμελισμένοι, ωσάν κάποια σκοτεινή δύναμη να τους έχει επιτεθεί, είναι συνάμα και φορτωμένοι με όλες τις τιμωρίες της κολάσεως.

Ο τρωγλοδύτης διαπιστώνει ότι, όσοι έχουν τιμωρηθεί, είναι οι λίγοι εκείνοι που υπερασπίστηκαν την ελευθερία του λόγου και αρνήθηκαν να ασκήσουν αυτολογοκρισία στη σκέψη και στη φράση τους. Αναγνωρίζει ταυτόχρονα την επικράτεια της κοινωνικής δυσανεξίας που συντονίζεται με τον κρατικό Λεβιάθαν, με το βαρύ χέρι της θεσμισμένης βίας. Παρατηρεί όμως ότι ορισμένες φορές το αδίκημα ή το έγκλημά των «κολασμένων» συνοδεύεται αδίστακτα από την κατάληξη -φοβικός (*ομοφοβικός, τρανσφοβικός, χοντροφοβικός, ισλαμοφοβικός, τσιγκανοφοβικός, αριστεροφοβικός*, και άλλα πολλά εξ αγχιστείας (ή αχρηστίας) συγγενή του *αρρωστοφοβικός*). Το φάσμα αυτού του παραλογισμού είναι πολύ μεγάλο και πολύ δύσκολο να αναλυθεί και να αντιμετωπιστεί. Αντιλαμβάνεται τότε ότι είναι παλαιός. Στην εποχή του τα πράγματα ήταν αλλιώς. Προσπαθεί φιλοτίμως να κατανοήσει την αυτολογοκρισία, συνυπολογίζοντας το κόστος της ελευθερίας. Αρνείται να συμβιβαστεί. Θεωρεί ότι η αυτολογοκρισία, δεν διαλύει μόνο τους πολίτες ως άτομα, διαλύει την ίδια την έννοια του «κοινωνικού».

Αρχίζει να φωνάζει δεξιά και αριστερά για να δώσει θάρρος στους αντιρρησίες, καθώς χάνεται στον ορίζοντα και δεν τον ακούει κανείς. Καταφεύγει τότε στη διαμαρτυρία του Πεσσόα: «Μη με ευνουχίζετε με ιδανικά! / Μη μου φοράτε το ζουρλομανδύα των τρόπων! / Μη με κάνετε υποδειγματικό και κατανοητό! / Μη με σκοτώνετε εν ζωή».[3] Εξακολουθεί βέβαια να βλέπει τα ίδια και τα παραπλήσια και τα αντίθετα και τη ματαιότητα... Ζητά να πάρει δύναμη από την απελπισία του... «Όσο όμως δυναμώνει τον εαυτό του τόσο ο εαυτός του ξεβάφει επάνω στους άλλους...»[4].

4.

Οι είρωνες

Ανάμεσα στους τρωγλοδύτες ξεχωρίζουν οι είρωνες. Πρόκειται για ομάδα που μοιράζεται πολλά μαζί τους, κυρίως την αντίθεση στην αυτολογοκρισία, την απέχθεια για τους ιδεοληπτικούς κήνσορες, την καταδίκη του φανατισμού/φονταμενταλισμού, τη στηλίτευση της θεσμικής αδράνειας, την περιφρόνηση της κομματικής λίγδας, την υπεράσπιση της ανεξιθρησκίας· έχουν όμως δική τους νοοτροπία και δικές τους πρακτικές· αναπτύσσουν τα επιχειρήματά τους με διαφορετικό λόγο· είναι δύσπιστοι και επιφυλακτικοί· σαρकाστές και περιγελαστές. Στο ζήτημα, για παράδειγμα, της αυτολογοκρισίας φροντίζουν φρονίμως την άμυνά τους, γιατί φοβούνται ότι ακόμη και ένα μικρό λάθος μπορεί να τους κοστίσει ακριβά.

Δεν έχουν αυταπάτες για τη δικαιοσύνη και δεν θέλουν να βρεθούν φιμωμένοι και δέσμιοι. Αντιλαμβάνονται τον κίνδυνο και προχωρούν σε τακτική υποχώρηση όταν το φέρει η ανάγκη, αφού δεν εμπιστεύονται τις βεβαιώσεις περί του αντιθέτου που τους παρέχουν δημόσιοι και ιδιωτικοί εγγυητές. Γνωρίζουν ότι η ελευθερία του λόγου υπόκειται στην απόφαση (άνευ εμβριθούς κρίσεως) αδαών και κοινοβλαβών θεμιστοπόλων που θα τους μετρήσουν (όχι με τη μεζούρα εκείνου του διαβόητου εισαγγελέα) αλλά με τον αυθαίρετο πήχη της απόφασης ότι «υπερέβησαν το αποδεκτόν και αναγκαίον μέτρον». Γνωρίζουν, γενικότερα, ότι η σκέψη των επαϊόντων είναι δικολαβική, πασπαλισμένη με φτηνιάρικη σοφιστική, ένα πρόχειρο μέσο στον αγώνα για την ισχύ ή μια χυδαία επίδειξη αυθαιρεσίας. Συνάμα όμως γνωρίζουν ότι χωρίς ελευθερία του λόγου δεν υπάρχει δημοκρατία, δηλαδή κανονική ζωή. Η αυτολογοκρισία είναι το κώνειο της κοινωνίας. Δεν τους ξεγελούν τα επιφαινόμενα. Τους προβληματίζει, αν δεν τους φοβίζει, ότι στη δικαιοσύνη θάλλουν οι πολύποδες – απεριόριστα ευθυνόφοβοι και αβυσσαλέα μοχθηροί.

Οι είρωνες κινούνται στα όρια, πάντα εν κινδύνω, για να διατηρήσουν τη δυνατότητα του λόγου να υπονομεύει και να ενοχλεί. Όντας εκ φύσεως σκεπτικιστές, επιμένουν να χρησιμοποιούν την απορία σαν μέσο γνώσης και την παραπλάνηση σαν μέσο άμυνας. Προφανώς γίνονται αντιπαθείς και καταλήγουν να έχουν μόνον εχθρούς (αφού ακόμη και οι φίλοι τους υποψιάζονται). Η δράση τους προκαλεί αναταραχή παρά τις προφυλάξεις. Κανείς άλλωστε δεν συμπαθεί όποιον ταραίζει τα λιμνάζοντα ύδατα. Οι υποχωρήσεις τους ίσως κάποτε μοιάζουν με αντιδράσεις δειλίας και υπεκφυγής. Δεν είναι όμως. Οι είρωνες αντιπροσωπεύουν το ελάχιστο της κοινωνίας. Είναι μια μικρή σχέση, χαμένη σε μια ομάδα από πείσμονες τρωγλοδύτες, μια ομάδα που έχει προσχωρήσει στη νιτσειϊκή θέση ότι η ζωή δεν είναι παρά ένας πειραματισμός μέσω της γνώσης.

Για να το πετύχουν αυτό πρέπει να έχουν στρατηγική και επιδίωξη. Επιπλέον: πρέπει να έχουν οξεία όραση για να εντοπίζουν τον σωστό στόχο. Παρά τις παλινδρομήσεις τους φαίνεται να συμφωνούν με τον Καρλ Γιάσπερς: *«Η οίηση της κατοχής της απόλυτης αλήθειας είναι ο έσχατος κίνδυνος για την αλήθεια στον κόσμο αυτό. Στη στιγμιαία βεβαιότητα είναι απαραίτητη η ταπεινοφροσύνη του διηνεκούς ερωτήματος»*^[5]. Ατενίζοντας από μακριά τον κόσμο της σκέψης και της φαντασίας εντυπωσιάζονται από τον μεγάλο αριθμό εκείνων που χρειάζονται βοηθητικές ρόδες για το έργο τους, όπως τα μικρά παιδιά όταν μαθαίνουν ποδήλατο. Δεν μπορούν να κατανοήσουν πώς τέτοια ξεμποστανιασμένα μυαλά έχουν απήχηση και επιρροή. Πώς τόσο αναφρόδιτοι άνθρωποι φιλοδοξούν να γίνουν μόνιμοι επιβήτορες της αλήθειας. Γρήγορα όμως συνέρχονται και καταφεύγουν στους τρόπους της ειρωνείας για να γλιτώσουν από την κατάπτωση και να φωτίσουν λίγο τη σπηλιά τους με το πνεύμα της σώφρονος ελαφρότητας.

Από όσα βλέπουν και παρατηρούν αντλούν το υλικό του παιχνιδιού. Η προσφορά είναι μεγάλη και είναι ανάγκη να διαλέξουν. Οι είρωνες βέβαια δεν ασκούν την ειρωνεία ως εκδίκηση ούτε ως διασκεδαστική ευτραπεία. Η κοσμοθεωρία τους είναι φιλοσοφημένη και αποβλέπει στο βάθος σε μια ηθική αγωγή. Όταν καταφεύγουν στην *εριστική* δεν επιδιώκουν να υπερισχύσουν ούτε απολαμβάνουν την αντιπαράθεση σαν μάχη για την εξουσία. Ξέρουν ότι η θέση τους θα είναι πάντα έναντι και ποτέ εντός. Παρά τις υποχωρήσεις, τους συμβιβασμούς και τις σιωπές διατηρούν τις κρίσιμες αποστάσεις από την υποταγή και αναδεικνύουν την αμφισημία του λόγου τους. Θέλουν να προβληματίσουν, να δείξουν ότι η διαλεκτική κρίση δεν μπορεί να ζήσει μέσα στον παραλογισμό της ιδεοληψίας και στην τυραννία της παρανοϊκής επικαιρότητας.

Η απόστασή τους από την επικράτεια της αγοράς και των ευπώλητων προϊόντων και η συμμαχία με τους τρωγλοδύτες οφείλεται σε βαθιά απελπισία που την βιώνουν δραματικά και φθείρει πρώτα τον ίδιο τον εαυτό τους. Κάποια στιγμή αντιλαμβάνονται ότι η ανάμιξη με την αγορά του πνεύματος τους έριχνε στο σωρό, όχι μόνο με τους πολύποδες αλλά με τον υπόλοιπο συρφετό, που περιλάμβανε φιλολογικές κοκότητες, πολιτισμικούς επιτηρητές, παλαιοκομματικούς της λογιουσύνης, οσποδάρους της διανοήσης, βοεβόδες της δημοσιογραφίας και γραφικά λογοτεχνικά μογκολφιέρι. Τότε αποφάσισαν να αποχωρήσουν χωρίς να παραδοθούν. Και χωρίς βέβαια να περιμένουν, ή να έχουν διεκδικήσει, κανένα βραβείο.^[6]

Γνωρίζοντας ότι η εποχή του χρόνου άλλαξε ριζικά και ότι στην ιστορία δεν υπάρχει ποτέ πραγματική επιστροφή, παρά μόνο ετερότροπη επανάληψη, φρόντισαν να εκπαιδευτούν στον τρέχοντα λόγο και να μη νιώθουν σαν εξωγήινοι όταν ακούνε για κοινωνικά δίκτυα, για τεχνητή νοημοσύνη, για πληροφορική, για ρομποτική και για βιοτεχνολογία. Όντας υπέρμαχοι μιας γενναιόδωρης και μαχητικής ειρωνείας συντάχθηκαν εξ αρχής με τους αδικημένους, τους περιθωριακούς, τις μειονότητες, τους αιρετικούς, με άλλα λόγια: θέλησαν να υπερασπίσουν τη φαντασία και τον λόγο σε εκείνες τις εκδοχές που εξέφραζαν την αντιπαράθεση στην αδράνεια και την αμυνόμενη συντήρηση. Παραμένοντας σκεπτικιστές δεν έλπιζαν πολλά και δεν εμπιστεύτηκαν ποτέ την εύπλαστη μάζα που οι αντίπαλοί τους ονόμαζαν «λαό», τον δικό τους «λαό».

Μπορεί να διαφέρουν στη βιοθεωρία τους από τους τρωγλοδύτες, συμφωνούν όμως μαζί τους για την επεκτατική τάση της λογοκρισίας και, κυρίως, της αυτολογοκρισίας που απειλεί τους ίδιους και περισσότερο βέβαια την ίδια την κοινωνία. Η λογοκρισία (κρυφή ή φανερή) έχει συνήθως θεσμική κάλυψη και κρατική υποστήριξη, η αυτολογοκρισία ασκείται, και αυτό την κάνει άκρως θανατηφόρα, από το ίδιο το άτομο, το οποίο απεμπολεί το υπέρτατο δικαίωμα της ελευθερίας του λόγου, από φόβο ή ντροπή ή βαριεστημάρα. Ο φόβος να πεις καθαρά και αβίαστα τη γνώμη σου, ο δισταγμός να εκφράσεις τη διαφωνία σου, η κυριολεκτική εφαρμογή της φράσης «καταπίνω τη γλώσσα μου», η ντροπή να μην ακολουθείς τους συρμούς της εποχής: όλα αυτά θυμίζουν άλλες εποχές και φέρνουν στο προσκήνιο τα φαντάσματα δυσώνυμων ολοκληρωτισμών.

Οι είρωνες καταφεύγουν στην εργαλειοθήκη του δίκοππου λόγου τους για να αντιμετωπίσουν συμπεριφορές και πολιτικές από χώρους που έως τώρα τους θεωρούσαν οικείους και φιλικούς. Ενώ οι τρωγλοδύτες κρύβονται για να σωθούν και να ετοιμάσουν μια

δυναμική αντίδραση στο μέλλον (γι' αυτούς η αυτολογοκρισία είναι η μηδένιση της κοινωνικής και ατομικής τους υπόστασης), οι είρωνες γίνονται αιχμηροί για να ξυπνήσουν συνειδήσεις, σαρκαστικοί για να ξεσκεπάσουν την τυραννία και την υποκρισία των φανατικών. Δεν φοβούνται, για παράδειγμα, να καταδικάσουν τη ρατσιστική ακροδεξιά ούτε να αντιπαρατεθούν στην κούφια αλαζονεία της αριστεράς, δεν αρνούνται να κρίνουν ή να σατιρίσουν το Ισλάμ ή τον Πάπα ή όποια άλλη θρησκεία ή αξιωματούχο της (είναι με τα κακοποιημένα παιδιά και όχι με τους Καθολικούς ιερείς, με τον Ρούσντι και όχι με τους μουλάδες), δεν διστάζουν να διαφωνήσουν με τις αφιονισμένες φεμινίστριες (διαφόρων προσδιορισμών) ούτε με τις υπερβολές των πάσης φύσεως επενδυτών και μεταπωλητών του φύλου, δεν υποχωρούν στις ανεργάτιστες ιαχές των Καθαρών της πολιτικής ορθότητας, να αποστειρώσουν την Ιστορία και να ευνουχίσουν τη γλώσσα. Δεν τους πτοούν οι διαμαρτυρίες των γουοκιστών και οι απειλές των κανσελιστών. Μένουν πιστοί στις αρχές τους.

Γνωρίζουν τις παγίδες της ερμηνείας και δεν επιμένουν όταν κάνουν λάθος ούτε δυσκολεύονται να αποδεχθούν την άλλη γνώμη, με κανέναν τρόπο όμως δεν δέχονται η δική τους γνώμη να αποσιωπηθεί, με δική τους μάλιστα πρωτοβουλία. Στην υπόδειξη ορισμένων ότι ασχολούνται με τους αέρηδες της μόδας και όχι με την κρατική βία, την καπιταλιστική λαίλαπα ή τη ληστρική διαφθορά των ολιγαρχών, απαντούν ότι επί της ουσίας με αυτά ασχολούνται αλλά από άλλη προοπτική και σε άλλο χώρο. Τους θυμίζουν επίσης ότι το ίδιο το σύστημα της περίφημης νέας τάξης δεν έχει καμιά δυσκολία να υιοθετήσει ιδεολογήματα και κοινωνικές συμπεριφορές που αποπροσανατολίζουν τους πολίτες και τους παγιδεύουν σε εσωτερικούς εμφυλίους ή σε άγονες προσπάθειες να περάσουν «τη φακή στο σουβλί», που θα έλεγε και ο υδραργυρικός Μακρυγιάννης.

Βολεύει τους νέους Αλεξανδρείς η συνθήκη της αυτολογοκρισίας γιατί δεν συναντούν αντίσταση, το πεδίο μοιάζει ελεύθερο. Ξεχνούν όμως πως ό,τι δεν βρίσκει τρόπο να εκφραστεί θα βρει τρόπο να εκτονωθεί. Στη σημερινή κατάσταση του πολιτισμού οι είρωνες αντιπροσωπεύουν τη σοφιστική υπεράσπιση του λόγου. Αντίθετα, οι τρωγλοδύτες ονειρεύονται ένα μέλλον στο οποίο η κοινωνική ισότητα και ελευθερία δεν θα θυσιαστούν για δήθεν ανθρώπινα δικαιώματα που καταπιέζουν και αποκλείουν. Και οι δύο αναγνωρίζουν το αδιέξοδο. Και για τους δύο η επανάσταση δεν μπορεί παρά να είναι αδύνατη. Ένα πράγμα μόνο τους συντηρεί: να μην υποκύψουν στους σύγχρονους πολύποδες και να μην εξομοιωθούν με το ωρυόμενο λεφούσι των δικαιωματιστών.

να έχουν φωνή και λόγο χωρίς να δίνουν λογαριασμό. Μολονότι στο τέλος πάντα αυτοί τον πληρώνουν...

5.

Ressentiment

Συνάντησα αυτήν την άγνωστη για μένα λέξη νωρίς στην εφηβεία, ταλαιπωρώντας τον Νίτσε. Την ίδια εποχή είχα διαβάσει και το *Υπόγειο* του Ντοστογιέφσκι αλλά, όπως ήταν αναμενόμενο, δεν έκανα κάποια σύνδεση. Αυτό το έκανε ο Νίτσε θέλοντας να εικονογραφήσει τον άνθρωπο που πάσχει από *ressentiment*. Παρουσιάζει τον ήρωα του *Υπογείου* σαν έναν μοχθηρό ποντικό, χωμένο βαθιά στην τρύπα του, ο οποίος κατά καιρούς βγαίνει στην επιφάνεια, κοιτά την κοινωνία με φθόνο και μιλά γι' αυτήν με δηλητηριώδη και υποτιμητικό τρόπο. Ύστερα, αποσύρεται πάλι στην τρύπα του, αφού έχει φτύσει με το γλοιώδες σάλιο του όλη την ανθρωπότητα, θεωρώντας ότι έχει παραγνωριστεί η μεγαλοφυΐα του και υποτιμηθεί η αξία του. Μου έκανε εντύπωση αυτή η εικόνα (Νίτσε και Ντοστογιέφσκι) και μαζί της κράτησα και τη λέξη, την οποία, όπως έμαθα αργότερα, ο Νίτσε τη δανείστηκε από τα γαλλικά, διότι δεν υπήρχε κάτι αντίστοιχο στα γερμανικά.

Για την ακρίβεια της ανάμνησης είμαι βέβαιος, αν και δεν μπορώ να ανακαλέσω τη βιβλιογραφική αναφορά. Δεν ήταν λίγες οι περιστάσεις κατά τις οποίες η ίδια η ζωή επανέφερε την εικόνα αυτή του *ressentiment* στη μνήμη, κυρίως όταν από θεωρητική γνώση μετέπιπτε σε θλιβερή πραγματικότητα. Πώς να φανταστεί ένας έφηβος ότι στο μέλλον, ανάμεσα στους πιο ακραίους μνησίκακους, θα συμπεριλαμβάνονταν και κάποιοι καταχρηστικά θεωρούμενοι φίλοι του; Σε πιο ανώδυνες στιγμές εντόπισα το *ressentiment* στον *Amadeus* (1984) του Μίλος Φόρμαν, στον τρόπο δηλαδή που ο Σαλιέρι τρελαινόταν με την ανωτερότητα του Μότσαρτ, αλλά και στον *Αποτυχημένο* (1983) του Τόμας Μπέρνχαρντ, όπου οι δύο πιανίστες της αφήγησης υποκύπτουν στο *ressentiment* ως αντίδραση στην αδυναμία τους να διαχειριστούν την υπερφυή ικανότητα του Γκλεν Γκουλντ. Θυμήθηκα όμως και τον Καβάφη και όλους εκείνους που τον φθόνησαν και προσπάθησαν να τον μειώσουν· όλους εκείνους τους μνησίκακους που δεν άντεχαν μήτε το όνομά του να ακούν. Σε γενικές γραμμές δεν ασχολήθηκα περαιτέρω με τον όρο. Τον κράτησα όμως για προσωπική χρήση, αφού έβλεπα ότι τόσο τα άτομα όσο και η ίδια η κοινωνία συχνά έπασχε από τις παρενέργειες του *ressentiment*.

Κάποια στιγμή, και μετά από εντατική παρατήρηση ανθρώπινων καταστάσεων, ετέθη και το ζήτημα της μετάφρασης του όρου στα

ελληνικά. Πώς αποδίδει κανείς το *ressentiment*; Η απροθυμία της μεταφοράς στα ελληνικά δεν συνιστά απάντηση. Αναζήτησα επομένως κάποια απόδοση ανάμεσα σε τρεις όρους:

μνησικακία, μοχθηρία, φθόνος. Μου άρεσε ο πρώτος, γιατί σημαίνει αυτόν που δεν ξεχνά το (υποτιθέμενο) κακό που έχει υποστεί και διακατέχεται από έντονη επιθυμία να βλάψει τον υπαίτιο παίρνοντας εκδίκηση. Βοηθητικά θεώρησα ότι η «μοχθηρία» προσθέτει κάτι σημαντικό: την έννοια της πανουργίας που αναφέρεται σε κάποιον ο οποίος θεωρεί τον εαυτό του δυστυχημένο και αδικημένο. Ακόμη πιο συναφής έμοιαζε ο «φθόνος» (εκ του φθίνω = μειώνομαι) που λέγεται για ανθρώπους κακούς και ζηλιάρηδες, οι οποίοι δεν αντιλαμβάνονται ότι το δηλητήριο της κακίας κατατρώνει πρώτα τους ίδιους, ότι τους μαραζώνει, ότι τους κρατά σε ένα ατέρμονο φθινό-πωρο. Μεγάλη, προφανώς, η δυσκολία της εκλογής. Τι αφήνεις και τι κρατάς; Αποφάσισα να κρατήσω και τις τρεις λέξεις για να αποδώσω το *ressentiment*, με προτίμηση στη «μνησικακία».

Τα θυμήθηκα όλα αυτά γράφοντας για τους πολύποδες, τους μαιτρ δηλαδή του *ressentiment*, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι είναι οι μόνοι που το υπηρετούν. Στην κοινωνία κυκλοφορούν πολλές μορφές μνησικακίας, μοχθηρίας και φθόνου. Και είναι όλες εξίσου βλαπτικές. Απλώς οι πολύποδες ξέρουν να κρύβονται καλύτερα και να παραπλανούν αποδοτικότερα. Γνωρίζουν τόσο καλά το παιχνίδι ώστε αντιλαμβάνονται το δάγκωμα του φθόνου τους όταν είναι πολύ αργά. Προφανώς δεν συντάσσονται ποτέ με τη γενναιοδωρία, δηλαδή με την α-φθονία του βίου. Πίσω από τον φθόνο κρύβεται η ανάγκη για εκδίκηση, ακόμη και αν ο άλλος δεν μας έχει κάνει κακό. Θεωρείται αντίπαλος γιατί η μείωσή του εξυψώνει το εγώ του φθονερού. Ο μνησικάκος δεν αντιλαμβάνεται πως με αυτόν τον τρόπο φθείρει τον εαυτό του, αφού τον ξοδεύει σε χαμένες μάχες. Τον καταπλακώνει το φορτίο της λυσσαλέας άρνησης να αποδεχθεί την κατωτερότητά του. Προτιμά να υποφέρει παρά να αντιμετωπίσει το πρόβλημά του.

Προκειμένου να πάρει εκδίκηση για μια ανύπαρκτη αδικία δεν σταματά μπροστά σε τίποτα. Θεωρεί ότι η εκδίκηση δεν είναι τίποτε άλλο από απόδοση δικαιοσύνης. Βαθιά μέσα τον κατέχει η κακία.^[7] Τα όρια, οι δισταγμοί και οι τύψεις, του είναι άγνωστα. Όταν δυσκολέψουν οι καταστάσεις επιστρέφει πάντα στο σκοτάδι

“Το όνειρο του χαμαιλέοντα”, του καλλιτέχνη “No More Lies”, 2014, στένσιλ και σπρέι, Μουσείο Πέρα, Κωνσταντινούπολη.

της τρύπας του. Τελικά το *ressentiment* καταλήγει σε αυτοτιμωρία, αφού αναστέλλει τις θετικές, δημιουργικές δυνάμεις, έχοντας πρώτα ξοδέψει αφρόνως χρόνο και ενέργεια για να φαντάζεται εκδικήσεις και να καταναλώνει ζήλειες. Ο μνησικάκος δεν βλέπει ένδον και γι' αυτό δεν ωριμάζει ποτέ, παραμένει δέσμιος της εμμονής του, αδυνατώντας να κατανοήσει ότι το πρώτο θύμα του φθόνου του είναι ο ίδιος, ότι υποβάλλει τον εαυτό του σε «ψυχολογικό αυτο-δηλητηριασμό».[8]

Δεν είναι του παρόντος να ασχοληθώ με την ιστορία του όρου και να εκθέσω τις διαφορετικές χρήσεις σε διαφορετικά πεδία από διαφορετικούς ανθρώπους. Τον δανείζομαι με τον δικό μου τρόπο για την παρούσα περίπτωση. Τον χρειάζομαι για να προειδοποιήσω τους μη ειδότας και τους αφελείς (δηλαδή τους απροστάτευτους) για την πιο καλυμμένη και την πιο επικίνδυνη πλευρά των πολυπόδων, χωρίς κάτι τέτοιο να σημαίνει ότι τους χαρακτηρίζει αποκλειστικά. Οι μνησικάκοι ελλοχεύουν παντού, όμως οι πολύποδες φέρουν τον μεγαλύτερο όγκο της μνησικακίας και υπερέχουν στην ικανότητα της συγκάλυψης. Τούτων δοθέντων, πώς μπορεί κανείς να περιγράψει (και έτσι να προειδοποιήσει για) το *ressentiment* σήμερα στην ελληνική πραγματικότητα;

Εκ του προχείρου, όπως έλεγαν παλιά: ο φθονερός ζητά πάντα κάποιον για να του φορτώσει τις ιδιωτικές και δημόσιες (πάντως ανομολόγητες) αποτυχίες και αμαρτίες του, καλύπτοντας έτσι τη ζήλεια και τον θυμό του για την ανωτερότητα και περιφρονητική αδιαφορία αυτού που χρησιμοποιεί σαν αποδιοπομπαίο τράγο. Δεν διανοείται να αποδεχθεί κάποια στιγμή στη ζωή του ότι άλλο πράκτωρ και άλλο εισπράκτωρ. Πάσχει από μια μορφή ψυχικής αδυναμίας που παραπέμπει σε συμπλέγματα κατωτερότητας. Αντί να κοιτάξει τις αδυναμίες του, ο φθονερός δημιουργεί ένα ηθικό πλέγμα αξιών και επιταγών για να υποβαθμίσει το αντικείμενο του φθόνου του και να αναδείξει τον εαυτό του ως σπουδαίο και αμερόληπτο. Το μέτρο σύγκρισης για όλα είναι το εγώ του και ο ανεπίληπτος βίος του. Οι ισχυρισμοί του αρχίζουν και τελειώνουν με ένα «...όμως εγώ...».

Το εγώ του μοχθηρού κρύβει αδυναμίες και κακίες, εστιάζοντας σε έναν φαντασιακό εχθρό ο οποίος συνοψίζει το απόλυτα Αρνητικό Άλλο. Θέλει να αποδείξει ότι είναι κάτι, γι' αυτό προσπαθεί να μειώσει εκείνους που φθονεί, να τους κάνει να φανούν ότι δεν αξίζουν τη διάκριση και την αναγνώριση. Ο μοχθηρός θέλει να ισοπεδώσει τους πάντες και τα πάντα για να φανεί η μετριότητά του σαν περιωπή και η αδυναμία του σαν κατόρθωμα. Ισοπέδωση σημαίνει ανακοπή δράσης, ακινησία. Όταν μια ολόκληρη κοινωνία πάσχει από μνησικακία αντιδρά σε κάθε καινούριο και ανατρεπτικό, αντιτίθεται σε κάθε καινοτομία και εξέλιξη. Θέλει να

διατηρήσει τα πράγματα ως έχουν. Όποιος αντιτίθεται μετατρέπεται σε «κάθαρμα», αν δεν έχει πρώτα μεταβληθεί σε διασυρμένη γραφικότητα.

Η μνησικακία καθιστά τους πάσχοντες αδρανείς. Αντί να υπηρετούν την ασπείρουσα ζωή και τη δημιουργική πράξη, συρρικνώνονται και υποτάσσονται στην εμμονή ότι η πηγή όλων των κακών είναι το επικίνδυνο Άλλο που έπλασε η φαντασία τους. Όχι σπάνια αυτό το «άλλο» μπορεί να είναι ο πιο «καλός» τους φίλος.^[9] Η μνησικακία τρέφεται από την επιθυμία για εκδίκηση και η εκδίκηση από το αίσθημα ότι κάποιος άλλος είναι υπεύθυνος για την αποτυχία ή την κατωτερότητά μας.

Η μνησικακία δεν εκτονώνεται ποτέ, λειτουργεί σαν δηλητήριο που ζημιώνει πρωτίστως τον φέροντα. Δεν εκτονώνεται γιατί λειτουργεί σαν προπέτασμα του αισθήματος κατωτερότητας. Καταφέρνει όμως να διοχετεύσει την εμπάθεια και σε κάτι έξω από τον εαυτό της, σε κάτι «πολύ κακό», στο οποίο φορτώνει όλη την ευθύνη για την κατάντια της. Αντίθετα, ο θυμόσοφος και γενναιόδωρος άνθρωπος δεν σπαταλά χρόνο με τέτοια ιοβόλα πάθη. Δεν έχει καιρό για χάσιμο. Αντιμετωπίζει με γενναιότητα και ειρωνεία τις αντιξοότητες και συνεχίζει απερίσπαστος το έργο του. Δεν καταδέχεται να φορτώσει σε άλλους τις ήττες, τις αδυναμίες και τις ευθύνες του.

6.

... μετά ...

... τίποτα δεν θα είναι όπως πριν... μετά όλα θα αλλάξουν... μετά θα κυριαρχήσει η επικράτεια του «Μετα-», όταν όλες οι αξίες θα μεταποιηθούν ...και θα επικρατήσει μια παγκόσμια Μεταπραγματικότητα... και η Μετα-αλήθεια θα είναι η μόνη αλήθεια... και όλα θα είναι ένα ακόμη λάθος...

Ας προστεθεί και αυτό το σκηνικό σε όσα άλλα δυστοπικά ειπώθηκαν έως εδώ. Θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι έχασε κάπως τον δρόμο του μέσα στις αφηγηματικές λοξοδρομήσεις και τις δραματικές παραβολές αυτού του κειμένου. Κοιτάζοντας όμως λίγο πιο προσεκτικά δεν θα δυσκολευτεί να δει το πρόσωπο της καθημερινότητας που ζει. Και, αφού κάνει τους ανάλογους ελέγχους και τις απαραίτητες συγκρίσεις, ίσως καταφέρει να ζυγίσει τα πράγματα καλύτερα και να διαπιστώσει τη διαβρωτική δράση των πολυπόδων, καθώς και τη γενίκευση της παρακμής στην ελληνική κοινωνία. Σε αυτή την κοινωνία οι πολύποδες θα ήταν ευτυχείς αν οι πολίτες έμοιαζαν με χαρούμενα χάμστερ που παίρνουν στεροειδή.

Δεν θα έπρεπε να υπάρχουν συγκεκριμένα παραδείγματα που να αναφέρονται σε πρόσωπα και πράγματα; Μα υπάρχουν και τα δύο, αρκεί να μην έχει κανείς τα μάτια του κλειστά. Περαιτέρω στοχοποίηση εδώ θα έμοιαζε με εμπαθή διαβουκόληση. Θα έμοιαζε χωρίς να είναι. Βέβαια, όταν το φέρουν οι περιστάσεις, τα πράγματα πρέπει να ειπωθούν κι αλλιώς. Για την ώρα όμως η πιο σημαντική (και επίφοβη) εξέλιξη είναι η επέκταση των πολυπόδων από τον πολιτισμό στην πολιτική. Από τους διανοούμενους στους πολιτικούς και στους πολίτες. Δηλαδή στην κοινωνία εν συνόλω. Αυτό είναι δυστύχημα.

Η μελαγχολία (για ορισμένους, ετεροχρονισμένα, μόνο αριστερή) καταλαμβάνει εκείνους τους είρωνες οι οποίοι, ενώ αντιτίθενται στον κρατικό εξαναγκασμό και στον εκτεταμένο κοινωνικό ρατσισμό, πρέπει να ανεχθούν τη βία των «θυμάτων», να σιωπήσουν απέναντι στην οξύτονη εμπάθειά τους, η οποία στο τέλος γίνεται όπλο στα χέρια των διαχειριστών του πρωτεύοντος καπιταλισμού.

Προειδοποίηση: να φοβάστε τους πολύποδες που κυκλοφορούν μεταμφιεσμένοι σαν τρωγλοδύτες ή είρωνες. Πρόκειται για μεταμοντέρνα μορφή επιτήδειου «εισοδισμού» (για όσους θυμούνται τον όρο ακόμη), έντεχνα πασπαλισμένου με άφθονη χρυσόσκονη παλαιομοδίτικου «προοδευτισμού».

Κλείνοντας το μάτι: είναι μια ευρηματική τεχνική που χρησιμοποιούν ενίοτε οι συγγραφείς για να καταστήσουν συνένοχο τον αναγνώστη, αφού πρώτα τον κολακεύσουν με την ένταξή του στους προνομιούχους αποδέκτες. Ας είμαι ευθύς: δεν κλείνω το μάτι και δεν ζητώ κατανόηση ή ανοχή. Επιδόθηκα σε μια εικονογραφημένη αφήγηση που δεν αξιώνει αντικειμενικότητα ή αλήθεια. Προτείνει μια προοπτική από άλλη γωνία. Μπορεί να διαβαστεί και σαν παραβολή ή σαν διδακτικό παραμύθι. Όποιος επιθυμεί μπορεί να δει και να κρίνει ή μπορεί να αποχωρήσει αδιάφορος ή διαφωνών ή οργισμένος...

Κλείνοντας σκέφτομαι πώς ολοκλήρωσε ο Ροϊδης τη θητεία του στον *Ασμοδαίο* το 1876. Τον κατανοώ καλύτερα τώρα, θέλοντας να προλάβω πιθανή ένταξή μου στους «συναδέλφους» του πολιτισμού (του πανεπιστημίου μη εξαιρουμένου) από τους οικείους πολύποδες: *«Σπογγίζων τον κάλαμον ευχαριστεί ο "Ασμοδαίος" τους ευμενείς αναγνώστας του (...) [Ο] τύπος της αγέλης τον ωνόμασεν εν συναυλία ασεβή, άπατριν, χριστομάχον, προδότην, φατριαστήν και κακοήθη. Ταύτα πάντα ανεγινώσκομεν γελώντες· αλλ' επί τέλους μία των εφημερίδων τούτων, αποκαλέσασα τον "Ασμοδαίον" συνάδελφον εύρε το τρωτόν του θώρακός του και ηνάγκασεν αυτόν να*

ρίψη τον κάλαμον ανακράζων: “Απόστρεψον, Κύριε, απ’ εμού το ποτήριο τούτο”»^[10].

---

[1] Γ. Σεφέρης, *Μέρες Ζ*, Ίκαρος, Αθήνα 1990, σ. 83.

[2] Jacques Derrida, *Απροϋπόθετο ή κυριαρχία: το πανεπιστήμιο στα σύνορα της Ευρώπης* (μτφρ. Β. Μπιτσώρης), Πατάκης, Αθήνα 2002, σ. 47.

[3] Fernando Pessoa, *Τα Ποιήματα του Άλβαρο ντε Κάμπος* (μτφρ. Μ. Παπαδήμα), Gutenberg, Αθήνα 2014, σ. 292-293.

[4] Ίων Δραγούμης, *Ο Ελληνισμός μου και οι Έλληνες (1903-1909) – Ελληνικός Πολιτισμός (1913)*, Αθήνα 1927, σ. 38.

[5] Καρλ Γιάσπερς, *Εισαγωγή στη φιλοσοφία* (μτφρ. Χρ. Μαλεβίτσης), Δωδώνη, Αθήνα 1968, σ. 157. Και μολονότι δεν ανήκουν στους θαυμαστές του Λακάν κατανοούν τη σιβυλλική ρήση του: «Η αλήθεια είναι της τάξης του μη όλου».

[6] Είπε ο Μοντάλε μετά το Νόμπελ: «Όφειλα να κάνω δηλώσεις με πανηγυρικό κλίμα. Όμως με κάνει να αμφιβάλλω η διάκριση. Στη ζωή θριαμβεύουν οι μέτριοι και οι βλάκες. Μήπως ανήκω κι εγώ εκεί;».

[7] Οι κακίες είναι πολύ βλαβερές όταν δεν είναι «χαλινωμένοι ... από σοφίαν και φρόνησιν», Αδ. Κοραΐς, *Αλληλογραφία*, τόμ. Α (1774-1798), Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1964, σ. 91.

[8] Μαξ Σέλερ, *Ο μνησικακος άνθρωπος* (μτφρ. Κ. Παπαγιώργης), Ίνδικτος, Αθήνα 2002, σ. 13. Στο ίδιο βιβλίο ο Σέλερ εξετάζει τη «λαχτάρα για εκδίκηση... ως την πιο σημαντική από τις πηγές της μνησικακίας», σαν ένα «αίσθημα ανημπορίας [που] ανήκει πάντα και προπάντων σε κάποιο αδύναμο (όποια κι αν είναι η μορφή της αδυναμίας του)», (βλ. σ. 14-15). Και παρακάτω: «Μια άκρα ευθιξία αποτελεί συχνά ένδειξη φιλέκδικου χαρακτήρα. Η λαχτάρα για εκδίκηση ψάχνει ευκαιρίες να εξαφθεί. (...) Μέσα σε αυτές τις συνθήκες αναπτύσσεται μια ροπή προς τη συκοφαντία, όπου η ανακούφιση που χαρίζει οφείλεται στην αυταπάτη» (σ. 19)

[9] «Η ανάδυση [της μνησικακίας] εμφανίζεται μέσα σε μια ατμόσφαιρα φαινομενικής γαλήνης, εγκράτειας, εργασίας, με τη μορφή παροξυσμού οργής, ή ύβρεων χωρίς συγκεκριμένο αντικείμενο. (...) Πολύ συχνά, τη στιγμή ακριβώς που εκφράζουμε αισθήματα φιλίας, εν μέσω μιας εγκάρδιας συνομιλίας, ένα μειδίαμα, ένα νεύμα φαινομενικά ασήμαντο, μια παροδική νύξη, προδίδουν τον άνθρωπο που κατατρώχεται από μνησικακία. Μια φιλία, μια ενίοτε πολύ παλιά στοργή, διακόπτεται απότομα από μια πράξη ή μια φράση μοχθηρή, που μπορεί να φανεί εντελώς αναίτια· τότε βλέπουμε την επιφάνεια να ραγίζει από την πίεση μιας βαθύτερης διαστρωμάτωσης», Μαξ Σέλερ, *ό.π.*, σ. 48.

[10] *Ασμοδαίος*, (χρ. Β. τχ. 78, 11 Ιουλίου 1876, σ. 4).

mastercard ID Check

VISA

SECURE

THE ATHENS REVIEW OF BOOKS

Δημοχάρους 61
Τ.Κ 11521 Αθήνα

τηλ. 210 7241063 / 6974-384852

e-mail: info@athensreviewofbooks.com

athensreview@gmail.com

Όροι χρήσης

Ταυτότητα

2024 © The Athens Review of books. All rights reserved

Κατασκευή ιστοσελίδας

